

8. Захаржевский В.Б. Физиологические аспекты невротической и психосоматической патологии: механизмы специфичности психовегетативного эффекта. – СПб.: Наука, 1991. – 177 с.
9. Малкина-Пых И. Г. Психосоматика: Новейший справочник. – М: Изд-во Эксмо, СПб.: Сова, 2003. – С.684-701.
10. Никитин В. Н. Психология телесного сознания / В. Н.Никитин. – М., Алетея, 1998. – С.134-142.
11. Палеев П. Р. Проблемы психосоматики и соматопсихиатрии в клинике внутренних болезней / П. Р.Палеев // Вестн. Рос. Мед. Наук, 1998, № 4.
12. Смулевич А. Б. Психическая патология и ишемическая болезнь сердца. Псих. расстройства и сердечно-сосудистая патология. Под. ред. А. Б. Смулевича и А. Л. Сыркина. М., 1994. – С.2-19.
13. Судаков К. В. Системные механизмы эмоционального стресса / К. В.Судаков // Механизмы развития стресса. – Кишинев, 1987. – С. 59-79

Research on influence of essential hypertension on the level of patient's self-assessment of mental state and on the features selection of psychotherapeutic tactics

Keywords: psychotherapy, individual-psychological features of personality, essential hypertension, the level of self-assessment of mental state

Отримано: 13.07.2010

УДК 159.9:37.015.3

І.В. Коваль

Вплив когнітивних стилів на процес оволодіння іноземною мовою у вищому навчальному закладі

У статті розкривається поняття “когнітивний стиль” та досліджується його внесок у формування індивідуального стилю навчальної діяльності, оскільки основною функцією когнітивних стилів є регулювання пізнавальних процесів.

Ключові слова: оволодіння іноземною мовою, когнітивний стиль особистості, полезалежність, полenezалежність, аналітичність, синтетичність, особистісне зростання, самодетермінація, мотивація.

В статті розкривається поняття “когнитивний стиль” і досліджується його вклад в формування індивідуального стилю учебної діяльності, поскільки основної функцією когнитивних стилів є регулювання пізнавальних процесів.

Ключевые слова: оволадення іноземною мовою, когнитивний стиль особистості, незалежність, самостійність, аналітичність, синтетичність, особистісний ріст, самодетермінація, мотивація.

Оволодіння іноземною мовою є однією із складних і актуальних проблем педагогічної психології. Про це свідчить наявність великої кількості різноманітних спецкурсів, що існують у найрізноманітніших формах і видах. Проте всі відео- чи комп’ютерні курси, звичайно, жодним чином не применшують значення традиційного “урочного” способу навчання. Адже якщо певні знання, що стосуються значень слів чи фраз або формальних правил конструювання речень, можна набути через книжки, словники або “технічні” засоби, то організувати взаємодію навчаних таким чином, щоб навчання іноземній мові не зводилось до діяльності запам’ятовування чи навіть мислення, а щоб це було справжнє учіння і справжня комунікація, може лише викладач, і то приклавши неабиякі зусилля.

Саме викладач і співучні можуть дати якісний зворотний зв’язок, і лише у груповій роботі можна не лише порівняти свій темп засвоєння знань з темпом інших, але й подолати так званий психологічний бар’єр, що виникає тільки у реальному спілкуванні. Звернімо увагу на таку обставину. За самою структурою заняття, на відміну від власне змісту заняття, вузівські “групи” з іноземної мови принципово не відрізняються від шкільних, і тому деякі їхні функції збігаються. Зокрема, студентська чи шкільна група являє собою справжню “фантомну” групу на кшталт психотерапевтичних фантомних ситуацій.

Фантомною групою (ситуацією) є така група, у якій моделюється, імітується спілкування реальних носіїв мови. З одного боку, в такій комунікації студент має можливість відпрацьовувати навички слухання іноземного мовлення (хоч і доволі грубо), і набагато краще відпрацьовувати навички говоріння іноземною мовою. З другого боку всі, звичайно, розуміють “несправжність” комунікаційної ситуації, і це зменшує страх опинитися незрозумілим і вчасно скоректувати неправність, при необхідності переходячи на рідну мову. В цьому плані традиційні “урочні” форми навчання неможливо замінити “технічними”, які є, власне кажучи, фактично видами заочного навчання.

Відтак викладач іноземної мови повинен зорганізувати спільну чи сумісну діяльність студентів на занятті. При цьому кожен студент

має неповторні індивідуальні особливості, і кожна академічна група має неповторний “набір” індивідуальностей своїх членів, які викладач більшою або меншою мірою має враховувати у своїй роботі. З цього стає очевидним, що навчання іноземній мові має спиратися на індивідуальні особливості тих, хто навчається. У вузівському навчанні ця проблема має свої специфічні риси.

З одного боку, вузи являють собою своєрідне сито по просіюванню за здібностями та інтересами. Система платного навчання дещо змінює вихідний розподіл вступників до вузів, але це переважно стосується престижних на сьогодні спеціальностей; що ж стосується технічних вузів, то вони стикаються з тим, що бажаючих туди вступити набагато, і тому не завжди можна здійснити належний відсів. З другого боку, значно змінився контингент вступаючих саме до технічних вузів. У ці вузи або відповідні факультети вступають або ті, хто з різних причин не може вступити на більш “популярні” факультети, або ті, хто “не може не йти”, бо відчуває справжню схильність. Тому складається в цілому невтішна картина отримання вузом не надто здібних і мотивованих студентів, яку лише до певної міри “скрашує” наявність серед студентів “технарів” за покликанням.

Водночас, вуз отримує вже досить дорослих людей, з уже, так би мовити, “відпрацьованими” та усталеними індивідуальними особливостями, в тому числі й у стилі навчально-пізнавальної діяльності (і, власне, інших видів діяльності також). Середня школа дає загальну, широку освіту, і започаткована нині спеціалізація шкільного навчання повинна бути такою, що не обмежує з раннього віку вибір дитини свого майбутнього щодо царини діяльності; вона повинна навчати і навчити школярів усього, чому тільки можна навчити. Тому якщо завданням середньої школи стосовно індивідуальних особливостей є формування активної особистості і тому якнайбільший розвиток усього спектра індивідуальних особливостей, то, на відміну від школи, вуз повинен підготувати вже зрілого фахівця, здатного до роботи у певній, інколи досить вузькій спеціальності. Виходячи з цього, вузівське навчання повинно більше спиратися на вже усталені індивідуальні особливості і тому більше враховувати їх і відносно менше розвивати.

Вузівський викладач має визначити, які з індивідуальних особливостей є найбільш інформативними з точки зору міри їх придатності впливу, і наскільки їх визначення може бути прогностичним в аспекті пов’язаності з іншими особливостями навчальної та професійної діяльності; тобто намагатися визначити базові, основні, “системоутворюючі” індивідуальні особливості, на які варто звертати увагу більше всього.

З огляду на це заслуговує на увагу прояв у навчальній діяльності студентів таких індивідуальних особливостей, як стилі. Під стилем будь-якого рівня узагальненості повинна розумітися така характеристика (або характеристики) особистості, яка описує не лише рівень, але і спосіб, манеру поведінки чи діяльності. Причому ці характеристики мають спостерігатися як в експериментально-тестовій ситуації, так і у реальній діяльності. Стиль визначається як набір певних рис, що виконують інструментальну функцію у діяльності, тобто виявляють схильність даної людини використовувати одні операції і не використовувати інші. Передбачається, що самі операції є відносно незалежними від змісту виконуваної діяльності, а уподобання одних чи інших може виявитися або сформуватися тоді, коли у людини є хоча б гіпотетичний вибір. Тобто чим більш жорсткі вимоги ставить до людини ситуація, тим менше проявляється притаманний людині стиль, і тим менш своєрідний стиль у неї формується. Але більш або менш своєрідний стиль, манера, уподобання, схильність діяти так, а не інакше, формується у кожної людини.

Досить тривалі дослідження пізнавальних процесів і пізнавальної діяльності показали, що існують досить стійкі індивідуальні особливості щодо способів переробки інформації і взаємодії з інформаційним полем взагалі. Вони стосуються перш за все і головним чином базових, “довербальних” операцій з упорядкування інформаційного потоку. Такі стійкі індивідуальні відмінності у способах організації та переробки інформації і досвіду одержали назву когнітивних стилів. Ці стилі являють собою постійність способу чи форми пізнання на відміну від змісту пізнання або рівня здібностей, які проявляються у когнітивній активності.

Дослідження процесу психічного розвитку як такого і розвитку окремих психічних процесів, привело дослідників до висновку, що розвитку притаманна тенденція до диференціації та спеціалізації окремих процесів та інших структурних компонентів будь-якої властивості. Це виявляється, зокрема, в тому, що підвищення продуктивності (рівня розвитку) кожної взятої до розгляду риси супроводжується зниженням показників зв’язаності окремих її структурних елементів. Так само знижуються кореляції між різними процесами. Це стосується і пам’яті, і мислення, і багатьох інших процесів та властивостей, оскільки, як вважається, “сутність генезу психічних явищ полягає у прогресивній диференціації, у вдосконаленні психічних функцій та їхній зростаючій централізації” [4, с.20]. Звичайно, вирішальне значення для розвитку будь-якої системи мають інтеграційні процеси, саме вони визначають характер

системності, процесів. Для одних періодів і ситуацій, наприклад, для періоду бурхливого росту, активної експансії і т.д. більш характерне і більш “доречно” переважання диференціації, своєрідної відцентрової тенденції, а інтеграція виступає похідною. Інші фази розвитку супроводжуються переважанням тенденцій до структурування, стабілізації, інтеграції; а інколи певна стагнація, збереження інтегрованості є умовою самого існування системи як такої. Але річ у тім, що процеси диференціації не зводяться до самого лише розділення, роз’єднання.

Диференціація – це не лише дезінтеграція, бо диференціація це також і спеціалізація, виникнення якісних відмінностей і різних способів взаємозв’язків елементів. Тобто утворення високоспеціалізованих підструктур посилює їхню взаємозалежність і потребує централізованості управління, а тому зростання диференціації як таке супроводжується посиленням процесів інтеграції, централізації. В той же час сама по собі інтеграція не має такої зворотної дії, тобто не передбачає і не потребує посилення спеціалізації. Це і дає підстави для висновку про те, що більш важливою ознакою розвитку і водночас його мірилом має бути швидше сила процесу диференціації.

Проте співвідношення інтеграційних та диференційних процесів різне і мінливе. Система може бути зінтегрована у різний спосіб, більш або менш вдало, адекватно. І таким чином, у розвитку систем вирізняються дві невідчужувані одна одній тенденції: тенденція до все більшої диференціації і спеціалізації та тенденція до збереження інтегрованості системи. Положення про існування двох головних способів впорядкування людиною свого “ментального” досвіду – так званого диференційованого способу і так званого глобального лягла в основу однієї з теорій психічного розвитку (теорії психологічної диференціації Х. Уткіна). Є досить прямих і опосередкованих доказів того, що в основі формування різних когнітивних стилів лежить різне співвідношення процесів диференціації та інтеграції психічного як системи.

Історично термін “когнітивний стиль” застосовувався по-різному: як синонім стилю мислення, стратегії формування понять, стилю пізнавальної діяльності, установок і т.д. На відміну від більшості психологічних категорій, у розумінні сутності когнітивних стилів можна відзначити більш-менш однотайну “робочу” трактовку, хоча і тут наявна досить велика кількість власне дефініцій, які пропонують і більш загальне, розширювальне розуміння когнітивного стилю, зокрема, як операційного інтегратора індивідуальності, певного пізнавального атитуда особистості, індивідуально-особистісної стратегії вирішення (будь-яких) задач, і звужене.

Когнітивні стилі розуміються як теоретичні конструкти, що стосуються описання відносно стійких форм мислення, установок, розуміння, набуття знань, що проявляє індивід у сприйнятті оточення та розуміння своїх відносин з цим оточенням. Зустрічаються також більш звужені тлумачення сутності когнітивних стилів, що відносить їх переважно до способу переробки інформації, розуміння стилю як “формально-динамічної характеристики діяльності, що відображує індивідуальні вподобання у способах переробки інформації” [6, с.107] і т.д. Але і тут визнається, що стилі (повинні бути) дотичні до всього спектра інформаційних психологічних подій людини.

Проте незважаючи на це, принципових суперечностей у підходах до розуміння когнітивних стилів немає, і практично у всіх трактовках, незалежно від того, дефініція це чи робоче тлумачення, фіксується “належність” когнітивних стилів до індивідуально-своєрідних або типологічних способів впорядкування інформації, і хоча стилі пов’язані з різноманітними психологічними характеристиками, найбільш рельєфно сутність когнітивних стилів проявляється або у пізнавальній діяльності, або у діяльності, де найбільше навантаження мають пізнавальні процеси. Оскільки когнітивні стилі утворюють певні вироблені людьми у ході розвитку шкали різної міри дробності, то сприйняті і оцінені на основі цих різних шкал одні й ті самі об’єкти стають зовсім різними подіями у психологічному досвіді людини, різними “предметами” для подальшої переробки, оцінки та ін.

Отже, особливості, що позначаються терміном “когнітивні стилі”, характеризують індивідуальні уподобання щодо способів сприйняття, категоризації, селекції та аналізу тих чи інших стимулів середовища; вони визначають різне “бачення” однієї і тієї ж ситуації різними людьми; утворюють різні “ментальні картини”. Але якщо пізнавальні процеси “як такі”, тобто сприйняття, пам’ять, уявлення, мислення та ін. забезпечують правильність і швидкість переробки інформації, то когнітивні стилі головним чином координують діяльність вказаних базових процесів, вони визначають “зручність” способів інформаційного процесингу. Вони визначають врешті-решт те, які за структурою знання дана людина може отримати.

Відтак когнітивні стилі концептуалізуються як стійкі атитюди, уподобання або звичні стратегії, що визначають типовий для індивіда спосіб сприйняття, запам’ятовування, мислення, вирішення задач. Когнітивні стилі – це “способи (форми) сприйняття, мислення та дій суб’єкта, що задають індивідуально-стійкі і в цьому розумінні особистісні характеристики вирішення пізнавальних задач у різних

ситуаціях, але переважно в ситуаціях невизначеності” [3, с.142]; “стійкі індивідуальні вподобання у способі організації сприйняття і концептуальної категоризації зовнішнього світу”; сукупність індивідуальних прийомів оперування інформацією, що сформувалися в індивіда і які є досить стабільними.

Згідно з цим розумінням когнітивний стиль термінологічно існує як пара біполярних категорій, що позначають відповідний вимір когнітивного стилю (наприклад, “рефлексивність-імпульсивність”, “аналітичність-синтегичність” тощо). Це означає, що кожна дана ознака змінюється більш-менш плавно, тобто між “ригідністю” і “гнучкістю” немає різкої межі. Для кожного стильового виміру існують специфічні діагностичні процедури, і в результаті тестування кожна людина отримує певне місце на шкалі між протилежними полюсами, тобто екстремальними значеннями даного параметра, а більшість протестованих людей потрапляє в середню частину шкали, і чим більш екстремальні значення показують піддослідні, тим таких піддослідних менше.

Стильових параметрів (власне когнітивних стилів), вирізнено кілька, і кожную людину тестують за кожним параметром окремо: будь-яка людина “володіє” кількома стилями. Інша річ, що можливі найрізноманітніші варіанти міри вираження стильових ознак у цієї людини: один параметр у неї може бути яскраво, сильно виражений, а інші – необов’язково. Таким чином, людину можна описувати з точки зору декількох стилів. Сьогодні найбільш ґрунтовно дослідженими є стилі “залежність-незалежність від поля”, “аналітичність-синтетичність” (“ширина діапазону еквівалентності), “рефлексивність-імпульсивність”, “ригідність-гнучкість” (“вузкість-гнучкість”), “когнітивна простота-складність”.

Більшість дослідників погоджуються з тим, що когнітивний стиль визначає не ефективність чи продуктивність розвитку пізнавальних процесів як таких, а, відносячись до механізмів, що регулюють перебіг і рівень прояву цих пізнавальних процесів, являє собою “когнітивний” аспект особистості. Тобто стилі відносяться радше до процесів керування пізнавальними процесами, визначаючи їхню напруженість, послідовність, міру використання і т.д. В цьому плані когнітивні стилі не мають прямого відношення до змісту та результативності діяльності, але опосередковано все ж впливають на її успішність, що дає підстави називати їх “іншими” розумовими здібностями.

Сьогодні існує великий масив даних про зв’язки когнітивних стилів з найрізноманітнішими психологічними проявами; особливо багато даних про пов’язаність когнітивних стилів з так званими

особистісними рисами, інтелектом, та власне пізнавальними процесами.

Менше відомостей про вплив когнітивних стилів на формування стратегії у пізнавальній чи навчальній діяльності. Тут відчувається певний дефіцит психологічних знань, оскільки ядром для успішної навчальної діяльності є “якісна” пізнавальна діяльність. Подібних досліджень відносно більше лише стосовно стилю “рефлексивність-імпульсивність”, але вони проводилися переважно на молодших школярах. В той же час є досить аргументована точка зору про те, що стиль “рефлексивність-імпульсивність” є сильною диференціальною відзнакою не лише для пізнавальної діяльності дітей молодшого чи середнього шкільного віку, а і для дорослих, тобто і для студентів також. Щодо студентів взагалі, то існує зовсім мало відповідних досліджень, і ті, в основному, стосуються стилю “залежність-незалежність від поля”.

А проте когнітивний стиль робить значний, а подеколи визначальний внесок у навчальну діяльність студентів. Це не обов’язково виражається винятково у високій навчальній успішності, оскільки мотивація навчання студентів значно відрізняється як від мотивації школярів, так і від мотивації у професійній трудовій діяльності. Навчання, а, точніше, навчання студентів відбувається на основі і у вигляді більш-менш сформованого, усталеного індивідуального стилю діяльності, де різнорівневі індивідуальні особливості скомпеновані і скомпенсовані у певний спосіб. І чи не найбільший внесок у формування індивідуального стилю навчальної діяльності роблять когнітивні стилі, оскільки основною їхньою функцією є регулювання пізнавальних процесів. Наприклад, людина з вираженим аналітичним стилем швидше та точніше бачить і розуміє відмінності між якимись об’єктами, краще “розкладає” предмет вивчення на елементи, точніше відділяє основне від другорядного, схильна “занурюватися” вглиб предмету і т.д. Протилежними рисами характеризується когнітивна сфера “синтетика”, яка краще узагальнює, бачить віддалені зв’язки даного предмета (теми) з іншими, краще вибудовує цілісне розуміння суті.

Логічним тому буде припущення, що особи, які показують виражену приналежність до якогось полюса когнітивного стилю, будуть більш успішними (як на рівні оцінок, так і на рівні якості знань) або у різних навчальних дисциплінах, або у різних царинах даної дисципліни. Маємо на увазі те, що, як уже зазначалося, різні навчальні предмети “вимагають” різних здібностей для свого опанування. Приміром, математика, незважаючи на її багатогалузевість, все ж потребує більш однорідних, однопорядкових

здібностей, ядерними для яких є так звані загальний або логічний інтелект. Відповідно краще, легше, швидше вивчати предмети аналітично-дедуктивної структури будуть аналітики, незалежні від поля, рефлексивні. Щодо вивчення іноземної мови, то тут різні стильові уподобання мають впливати не стільки на загальну успішність, а визначати специфіку структури успішності навчання.

Список використаних джерел

1. Дружинин А.Е. Индивидуально-типические особенности познавательных процессов как фактор успешного обучения: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / ЛГУ. – Л., 1986. – С. 15.
2. Колга В.А. Дифференциально-психологическое исследование когнитивного стиля и обучаемости. Автореф. Дис...канд. психол. наук.:19.00.07 /ЛГУ. – Л, 1976. – С.17.
3. Корнилова Т.В., Григоренко Е.Л., Кудиева О.Г. Познавательная активность и индивидуально-стилевые особенности интеллектуальной деятельности // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – М.: 1991. – №1. – С.61-73.
4. Луковников М.М. Нарастание дифференциации как закономерность развития психических процессов // Психологический журнал. – 1985. –Т.6. – №1. – С.20-25.
5. Палей И.А. Модальная структура эмоциональности и когнитивный стиль // Вопросы психологии. – 1982. – №1. – С.118-126.
6. Тихомирова И.В. Стилевые и продуктивные характеристики способностей: типологический подход // Вопросы психологии. – 1988. – №3. – С.106-114.

The article deals with the notion “cognitive style” and researches its impact on formation of the individual style of educational activity. The paper states that the main function of the cognitive style is regulation of cognitive processes.

Keywords: mastering foreign language, cognitive style of personality, field-dependence, field-independence, analytical character, synthetical character, personal progress, self determination, motivation.

Отримано: 22.07.2010